

בן גוריון והעתונות – הלכה ומעשה

שתי התייחסויות משנות ה-50 של ראש הממשלה הראשון, על עתונות ועתונאים, צורכי השעה וממד העתיד, ואמינות ידיעות והדלפות

1. העתונות והמדינה¹

הרצאה באגודת העתונאים בתל אביב, 29
נובמבר 1951

הביא וביאר: ד"ר זכי שלום

לזכות קיומה וליעוד קיומה – [גם] בממד העתיד, בממד הדורות. ועליה להבטיח צרכי האומה, מאווייה, כיסופיה וסיכוייה ההיסטוריים, ולעמוד על משמר ביטחונה ומילוי ייעודה כלפי הגאולה. והתביעות מהמדינה לסיפוק צרכים היסטוריים אלה הן גדולות ודוחקות ומטילות נטל כבד על התושבים ומעמסה איומה על המדינה ועושי דברה.

ויש לפעמים ניגוד וסתירה בין צרכי יום יום ותביעות יום יום של תושבים ובין צרכי הדורות ותביעות העתיד. ובמקרים אלה שליחי המדינה חייבים לבכר העיקר על הטפל, ולחת זכות קדימה והעדפה לצרכי הדורות על צרכי יום יום שאינם חיוניים, ולהשקיע מיטב המרץ והאמצעים לביעור העתיד, לפעמים גם על חשבון נותנת ההווה.

ואני מבין לנפש העתונאים, נציגי העתונות היומית. עליהם לראות ולהראות דבר יום ביומו. אפילו יום אחד הוא תקופה יותר מדי ארוכה לרבים מכם. ויש עתון בוקר לכל מה שנתארע אחר הצהריים, ועתון ערב לכל מה שנתארע מהבוקר ועד הצהריים.

המסורת שקבעתם להזמין ראש ממשלה להסב איתכם ביום השנה של החלטת האו"ם על הקמת מדינת היהודים פוטרת אותי מלדבר על ענייני דיומא במסיבה זו. זוהי אותה ההחלטה שנתכנסתם לכבודה לפני שנה ולפני שנתיים ולפני שלוש². וזהו גם אותו ראש ממשלה שהזמנתם למסיבות כל השנים האלה...

הקמת מדינת ישראל אינה מעשה חד פעמי, אלא תהליך ממושך וקשה, הדורש מאמצים בלתי פוסקים, אולי מאמצי דורות. יום יום אנו חייבים להקים המדינה מחדש³. כי מדינתנו שונה מכל שאר המדינות, והיא פועלת בשני ממדי זמן שונים.

מדינת ישראל פועלת בממד ההווה, בממד השעה השוטפת, ועליה להיענות לצורכי היום יום של כל איש ואשה. והצרכים מרובים ושונים, קטנים וגדולים, חשובים וטפלים, ואין היא בת חרוין להיפטר מהם. ורבים דנים [את] המדינה – ובתוכם רוב העתונאים – על פי יכולתה ונכונותה להיענות קודם כל לצרכים אלה.

אולם מדינת ישראל פועלת, וחייבת לפעול – אחרת תתכחש

הפגנה של "מזי רעב" [מרכאות במקור] או "דורשי שלום" [מרכאות במקור] וכדומה. כשאנויות ישראל יפליגו מחופי הארץ וישאו מטעננו לקצווי תכל, ויביאו מנמלים זרים מכל טוב לא ייזכר הדבר ולא ייפקד. אך אם מספר ימאים יעזבו אנויותיהם ומישהו ינסה להשתיק הצי המסחרי הישראלי — לא ירד [הדבר] מדפי העתונות.

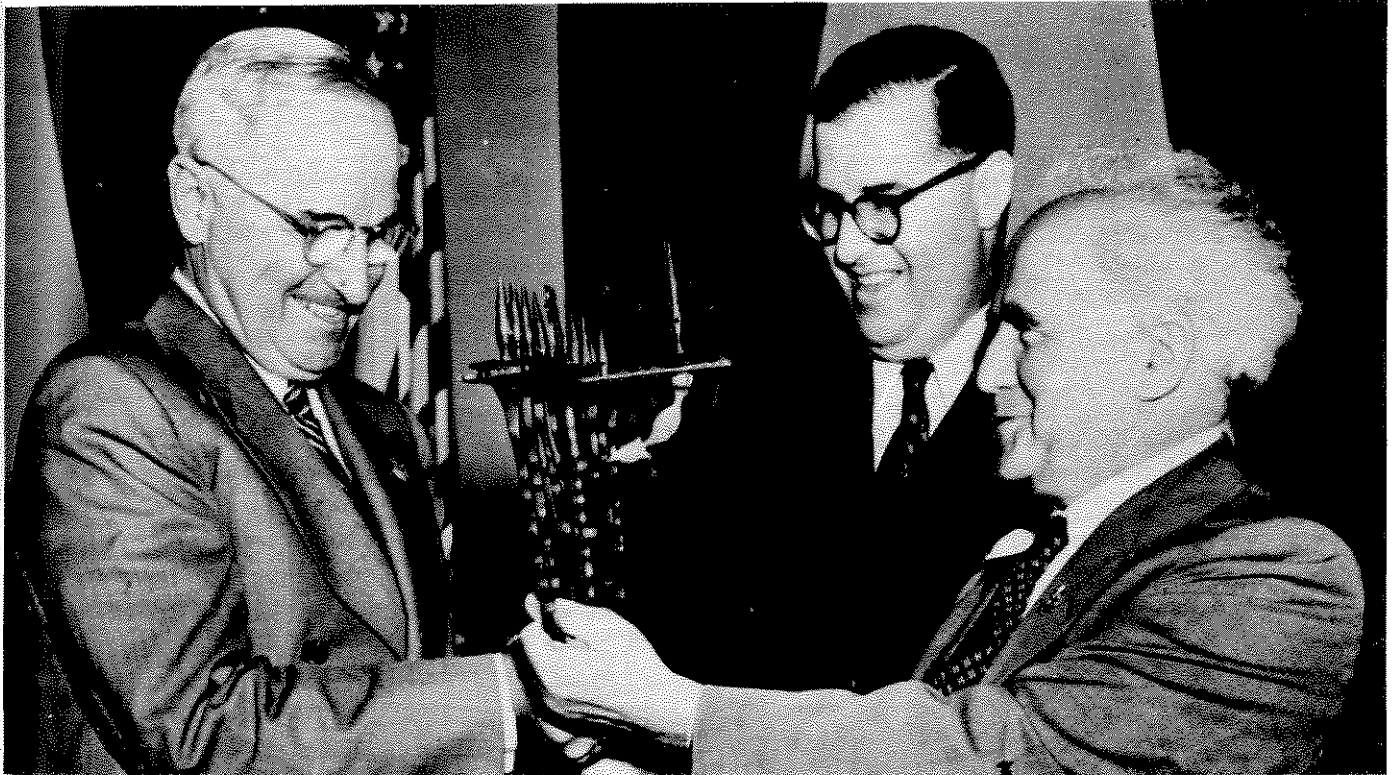
כל זה בטבע הדברים, כי לכך נוצר העתון. בכל אופן, כך סבורים רוב העתונאים בארצנו, וגם בכמה ארצות אחרות. העתון נוצר ל"חדשות" [המרכאות במקור]. אניה המפליגה כסדרה, מורים המלמדים תורה לתינוקות, מתיישבים שמרחיבים עבודת האדמה, פועלים המפעילים המכונות בבתי החרושת, סוללים הכובשים דרכים חדשות במדבר הנגב, ועובדי המדינה העושים מלאכתם באמונה וביושר — כל אלה אינם "חדשות" [המרכאות במקור]. מעשי פשע של שודד, אנס, רוצח, מעילה של אחד הפקידים, הפגנה פוליטית, שערוריה ציבורית — אלה הן "חדשות" [המרכאות במקור].

אינני יודע אם הכותרות השמנות והמעוררות, שהרעישו לבבות הקוראים יום יום, יזכו להיאצר אי פעם בספר דברי הימים של תקופתנו. נראה לי, שההיסטוריון בעתיד ימלא ספרו תיאורים וסקירות וניתוחים של מעשים אשר לא זכו כלל להיזכר על דפי העתונות היומית. ואין זו אשמת העתונאי — כי הוטל עליו להיות

והעין צמודה לכל מראה חולף והאוזן קשובה לקראת כל קול רעש ושאון מאשר יבוא. והעט ממחר לתפוס הרעש בטרם ישתתק או המראה בטרם יגוז, ואין פנאי ואין אולי יכולת לשהות במחשבה ולהבחין בין מראה עשן חולף ובין קול עלה נידף, אשר מיד לאתר העלאתו על הנייד וקריאתו הראשונה יישכה ויצלול בתהום הנשייה, ובין גילויים ומעשים שיש בהם מן הנחת יסודות או ערעורם לימים יבואו, שרישומם יהיה ניכר לזמן ארוך.

העתונאי חייב להיענות למאורע השעה, וכל הזריו הרי זה משובח. הוא לא יכתוב על מורים שעושים יום יום עבודתם באמונה, כי מאי קא משמע לן? אבל הוא לא יכול לעבור בשתיקה אם משום מה נפסקה עבודה זו או עומדת להיפסק על ידי שביתת מורים. הוא לא יספר על מאות ורכבות של מתיישבים ותיקים וחדשים העובדים יום יום בשדה, נוטעים וזורעים, עובדים ברפתם ובגינתם, בונים בתים ומעבדים אדמת בור. אבל, הוא חייב לציין ולהתריע על עשרות ומאות אחדות עולים שעובו הכפר ונדרו העירה, או הפגינו במשרד הסוכנות. כמו כן הוא לא יכתוב אף אות אחת על מאות אלפים שעושים ומקבלים באהבה פעולת המדינה בשטח זה או אחר.

אבל [בעת ובעונה אחת] הוא לא יעשה מלאכתו רמייה, ולא יימנע מלספר בפרטי פרטים כשאיזה עסקנים פוליטיים יביימו

בן גוריון ב'1951, מעניק מנורה לנשיא ארצות הברית הארי ס. טרומן. באמצע: אבא אבן

במסגרת מעין ממסדית. הוא בהחלט מצפה שהעתונות והעתונאים יתפקדו, בראש וראשונה, למען האינטרס הכללי; אם כי הוא מודע היטב לכורח של העתונות, לעתים, לפעול בצורה המנוגדת למה שהנהגה רואה כאינטרס הכללי.

ביטוי לעמדה זו נתן בן גוריון כבר ב־1936 בפגישה של הנהלת הסוכנות היהודית עם כארבעים חברי אגודת העתונאים. מצד הנהלת הסוכנות השתתפו, בין השאר: חיים וייצמן, דוד בן גוריון, משה שרת ויצחק גרינבוים.

בן גוריון אמר בפגישה זו כי הנהלת הסוכנות הנוכחית מבטאת מאמץ למצות את המשותף בין המפלגות, ולשתף פעולה למרות חילוקי הדעות. "אינני איש שלום לפי עברי, והשקפותי וגם לפי מזגי", אמר בן גוריון לעתונאים, "אולם, למרות הבדלי הדעות הנוקבים עד התהום, אפשר והכרחי בתקופת ההגשמה הנוכחית לעבוד יחד מתוך כבוד לדעות השני. דבר זה אינו נראה בעתונות. אין צורך לדרוש מעתון ויתור על השקפות ואין צורך כשפה אחת ודברים אחדים. ואולם, בתקופה חמורה זו לעם היהודי ולמפעלנו בארץ מדוע אין העתונות שלנו יכולה לעקור מתוכה את שנתא החנם ולהדגיש במקום זה את המשותף לכל יהודי בארץ?"²

דוגמה בולטת אחרת לתפיסה זו ניתן לראות בחליפת מכתבים בין דוד בן גוריון לבין עורך "הארץ", גרשום שוקן במהלך מלחמת העצמאות. ראשיתה של חליפת המכתבים בהרצאה שנשא בן גוריון במועדון העתונות, בה מתח ביקורת על עתונאים "שאינם ממלאים את תפקידם באותה השלמות ובאותה הכנות כמו חיילינו בחזית."³ בתגובה על כך כתב לו עורך "הארץ", גרשום שוקן: "נדמה לי שהשוואה זו אינה במקומה. יש עתונאים שהם חיילים, ובוודאי אינם נופלים במילוי תפקידם משאר החיילים, ויש חיילים שעובדים גם כעתונאים, והם אינם עולים בעבודתם על שאר העתונאים."⁴

על כך השיב בן גוריון בדברים הבאים: "אני מודה שאין העתונאי פועל כחייל — הנסיבות הן שונות בהחלט, ואף הן משמשות גורם משפיע, ולפעמים מכריע, בהתנהגותו של בן אדם. ואולם, איני מקבל, ואין לקבל, לדעתי, את טענתך שהעתונאי דינו כדין הציבור כולו. העתונאי, אם אינו שכיר המוכר את עצמו, הוא מחנך את הציבור ומדריכו. דבר זה עצמו מחייב, ומתחייב הרבה. אין לחנך אלא בדוגמה... ויש לי הרגשה ברורה, שחלק גדול, גדול מדי, של עובדי העתונות שלנו אינם ממלאים תובתם בשעה חמורה זו, וצר לי שהדבר הוא כך."⁵

בשנים שלאחר קום המדינה נפגש בן גוריון לעתים מזומנות עם עורכי העתונים. גם כאן באה לידי ביטוי ראייתו את העתונות כגוף מעין ממסדי. ידוע שהוא שיתף אותם, או חלקם, במידע רגיש ביותר, וסמך על כך שהם לא ידליפו מידע. במכתב לעורך "למרחב" כחודש לפני התפטרותו הסופית מן הממשלה נתן בן גוריון ביטוי למערכת יחסים מיוחדת זו. בן גוריון התרעם על

עתונאי ולא היסטוריון. עליו לתאר המאורע החולף שמעורר רעש, ולא לשעמם הקורא בדיסרטציות מדעיות של סופרי קורות העתים.

אבל זהו טבע העתונות. עיסקה — הרגע, ובעיקר — הרגע יוצא הדופן, הצעקני, המסעיר, המגרה. בקיצור — השערוריה. ואין לכוזא אליכם בטרוניא ובקובלנות. לכך נוצרה העתונות... גם המדינה נטרדת מזמן לזמן בשערוריות. אבל, מסופקני אם מדינתנו היתה קיימת עדיין אילו עושי דברה היו חיים אך ורק כממד של הווה, והיו רואים אך ורק הקצף העליון של המתהווה, ונטפלים אך ורק לצרכים ולתביעות הרגעיים...

העלילות האדירות בדברי ימי עמים אינן מתגלות ומתבלטות בכת אחת. הן מתבלטות בחייון היסטורי לאט לאט מתוך הכנה והכשרה ממושכת, ומתוך טיפול יום יומי נאמן, ולרוב סמוי מן העין. ועוד מלאכת הגאולה היהודית בראשיתה, ומדינת ישראל זקוקה עוד לטיפול מתמיד לאורך ימים.

עוד יפלו בתוכנו דברים קשים ומרים, אך יבואו גם הגדולות והנצורות. ומשאלתי מן העתונאים היא לגשר בין ממד ההווה לבין ממד העתיד.

1. במקור הכותרת היתה: "לשעה ולדורות". בן גוריון שינה הכותרת בכתב ידו.
2. הכוונה להחלטת החלוקה שנתקבלה בעצרת האו"ם ב-29 בנובמבר 1947.
3. התפיסה הזו מודגשת בהתבטאויותיו של דוד בן גוריון בשנים הראשונות שלאחר מלחמת העצמאות. נראה כי הסיבה העיקרית לכך הם חששותיו הכבדים של בן גוריון מפני אווירת הרפיון והשאנונות שהשתררה בארץ לאחר מלחמת העצמאות. ראה בהקשר זה: זכי שלום, דוד בן גוריון, מדינת ישראל והעולם הערבי 1949-1956, מדרשת שדה בוקר, 1996, עמ' 26-36.

בשולי התעודה

מסמך זה הוא הרצאה שבן גוריון נשא במסיבה השנתית של עורכי העתונים לרגל יום כ"ט בנובמבר 1947 — ב־29 בנובמבר 1951. הכותרת המקורית של ההרצאה היתה "לשעה ולדורות". ואולם, בן גוריון שינה את הכותרת בכתב ידו. הכותרת החדשה היא: "העתונות והמדינה".

בן גוריון רקם מערכת יחסים מיוחדת עם עורכי העתונים במדינה. מתקבל הרושם, כי יחסו כלפי העתונות היה דואלי: מחז גיטא הוא מפגין באורח בולט עמדה המכירה בעוצמה הרבה שיש לעתונות, ומעניקה לה יחס של כבוד! ומאידך גיסא, על רקע הכרתו בעוצמה של העתונות, הוא שב ותובע ממנה לפעול

הערות

1. על רקע זה ציין בן גוריון לעתים מזומנות את העובדה, כי "לפני עסקתי בעתונות, ואולי אשוב למלאכה זו, העלולה להיות גם מלאכת מחשבת." תיק פרוטוקולים, 13 במרס 1953, ארכיון בן גוריון (להלן, אב"ג) במכון למורשת בן גוריון, שדה בוקר.
2. "תביעת השעה מן היישוב ומן העתונות", דבר, 13 בינואר 1936, עמ' 1.
3. "חופש העתונות — ויכוח שהחל ב-48", הארץ, 27 באפריל 1982.
4. שם, שם.
5. שם, שם.
6. מכתב בן גוריון לעורך "למרחב", 12 במאי 1963, תיק התכתבויות, אב"ג.
7. במקומות אחרים הוא נשמע לעגני כלפי העתונות. במפגש עם עתונאים הוא הטיח בהם אשמה של דיווחי שקר: "אתם מקור כל החדשות שהיו ולפעמים גם שלא היו", 15 במאי 1953, תיק פרוטוקולים, אב"ג.

הדלפת מידע שמסר לעורכי העתונים: "עד היום", כתב, "לא מעל אף עורך אחד באמון, על יסודו מסרתי לעורכים דברים סודיים. משונה הדבר שדווקא עורך 'למרחב' הוא הראשון שפגע באמון זה."⁶

מאידך, בהרצאה שלפנינו ניכרת בפירוש מגמה של חוסר כבוד כלפי העתונות. בן גוריון מנסה שוב ושוב לרכך את דבריו, ומסביר שאין בכך כדי לפגוע ביחסו לעתונאים, הממלאים תפקידם בנאמנות⁷ ואולם, במקביל הוא חוזר ומדגיש את תפקידה השולי יחסית של העתונות בממד ההיסטורי. על רקע זה הוא שב ומבליט את העובדה שהיא נצמדת לסוגיות דרמטיות ו"רעשניות" בעוד שהמהלכים ההיסטוריים "האמיתיים" מתנהלים מתחת לפני השטח, והעתונות כלל אינה ערוכה לתת להם ביטוי.

2. בן גוריון — "מדוע אין לסמוך על עתונים" (1958)

פרשה זו, שבין בן גוריון והעתון "מעריב" התרחשה ביולי 1958, בשל משבר בין ראש הממשלה לשרי המפד"ל — משה שפירא ויוסף בורג.

השניים פרשו מן הממשלה בעקבות העלאה מחודשת של נושא "מיהו יהודי".

ההתכתבות בה היו מעורבים ראש הממשלה, עורך "מעריב" אריה דיסנצ'יק וכתב העתון דוד גלעדי, שופכת אור על יחסי ממשלה-עתונות בעת ההיא, על הדלפות וטכניקות עתונאיות שהיו ועדיין קיימות. הדברים מתפרסמים כאן לראשונה

ראש הממשלה

פרטי ירושלים,

י"ח בתמוז תשי"ח

6 ביולי 1958

430/9

למר דיסנצ'יק — שלום רב.
בפגישת העורכים האחרונה ביום ששי (שלשום) התרעמת עלי על אמירתי בכנסת כי איני סימך על הכתוב בעתונים.
בחזרי הביתה מפגישה זו מצאתי עתון "מעריב", ובטור הראשון ("משבת לשבת") של עמוד שני מצאתי כתוב: "זהנה הודיע מר בן-גוריון מעל במת הכנסת כי הנחיות המריכה אושרו שוב בשינויים קלים". הייתי בכנסת בשעת הודעה זו — ודברים אלה לא נאמרו. והרי זו אחת משתים: או שהכותב לא היה בכנסת ופרסם דבר שאין לו שחר, או שהיה בכנסת ופרסם כזב בודעים.

בכבוד רב,

ד. בן-גוריון

★★★

בן גוריון ביולי 1958 בעת ביקור בחפירות חצור